

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2020.8.86-101>

УДК: 327.88(73)„1991/...”

© Катерина Пилип'юк¹

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ США У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИБОРСТВА ПОСТЫПОЛЯРНОЇ ДОБИ

86
—
У статті проаналізовано еволюцію пропаганди Сполучених Штатів Америки після розпаду Радянського Союзу. Закінчення Холодної війни ознаменувало початок нової доби. Для Америки це була можливість утвердитися як єдиної наддержави тієї доби. Зрозумівши всю силу інформаційно-психологічного впливу, Сполучені Штати почали вибудовувати політику в центрі якої стояли б психологічні операції без використання фізичної зброї та сили. Крім того, претендування на звання єдиної наддержави та бажання зменшити вплив Російської Федерації на країни пострадянського простору змусило звалити на себе тягар держави-медіатора у вирішенні всіх конфліктів, які лише могли з'явитися.

Ключові слова: США, РФ, СРСР, пропаганда, зовнішня та внутрішня політика, наддержава, інформаційна війна.

The evolution of US political propaganda in the context of geopolitical confrontation of the post-bipolar era

The article analyzes the evolution of the propaganda of the United States of America after the collapse of the Soviet Union. The end of the Cold War marked the beginning of a new era. For America, it was an opportunity to establish itself as the only superpower of that time. Realizing the full force of informational and psychological influence, the United States began to build a policy that would focus on psychological operations without the use of physical weapons and force. In addition, the claim to the title of a single superpower and the desire to reduce the influence of the Russian Federation on the

¹ Магістр з міжнародної інформації, співробітник кафедри міжнародної інформації факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: Kate.pylypiuk@gmail.com

countries of the post-Soviet space forced to bear the burden of an state which participate in resolving any conflicts that may arise.

Keywords: *USA, Russia, USSR, propaganda, foreign and domestic policy, superpower, information war.*

Постановка проблеми. Останнє десятиріччя другого тисячоліття стало періодом тріумфу США, адже після завершення Холодної війни Сполучені Штати фактично перетворилися на єдину наддержаву у світі. В цілому, друга половина 1980-х – 1990-і роки стали періодом безпрецедентно успішного розвитку США і одночасно складної і болісної для переважної кількості громадян кризи у Російській Федерації. І РФ, і США відчули на собі наслідки внутрішньої та зовнішньої політики. У Сполучених штатах демографічні зміни призводили до якісних змін в американській політиці: покоління «бейбі-бумерів», які народилися у період 1946-1964 років увійшло у свій середній вік. Відповідно, практичні інтереси представників даного покоління, зокрема, сімейний добробут, надання вищої освіти своїм дітям спричинили до посилення політичного консерватизму всередині країни, адже, відповідно до досліджень, покоління «бейбі-бумерів» були зорієнтовані на більш сильні сімейні та релігійні зв'язки, більш поважне ставлення до влади (Тіндалл, Шай, 2010, 813).

У 1980-х роках консерватори зробили свій вирішальний вибір на президентських виборах в США – президентами були обрані Р.Рейган та Дж.Буш (старший). Однак їхня внутрішня та зовнішня політики була досить швидко піддана критиці, оскільки виборці не були задоволені її результатами (Тіндалл, Шай, 2010, 816). У зовнішньополітичному векторі розвитку США відбулися кардинальні зміни – найбільший суперник Радянський Союз розпався, що призвело до різючих змін як в усіх сферах життєдіяльності Сполучених Штатів, зокрема, у пропаганді.

Вивченням феномену міжнародно-політичного лідерства Сполучених штатів Америки займалася українська дослідниця, кандидат політичних наук, Мельничук Н.Б. (Мельничук, 2013).

Сергій Плохій, професор історії Гарвардського університету, у своєму інтерв'ю Голосу Америки зазначив, що перші десять років після розпаду Радянського Союзу, світ фактично був однополярним. З'явилося явище, яке отримало назву «американський світ». Історик відзначив цей період як один із сприятливих моментів для економіч-

ного розвитку міжнародних відносин та поширення американського бачення існування однополярного світу (25 років після розпаду СРСР, 2017).

Вивченням політичної пропаганди Сполучених Штатів та Російської Федерації на початку XXI ст. також займалася російська науковця Говорухіна К.А. Зокрема, у своїй статті «Зовнішньополітична пропаганда Росії та США на початку XXI ст.: нові тенденції розвитку», авторка розкрила сучасні завдання, технології суб'єктів політичної пропаганди, виокремила основні елементи зовнішньополітичної пропаганди та принципи побудови пропагандистського повідомлення (Говорухіна, 2017).

Метою статті є продемонструвати еволюцію політичної пропаганди Сполучених Штатів Америки після закінчення холодної війни та розпаду Радянського Союзу.

Виклад основного матеріалу. На рубежі 1980-1990-х років ідея «просування демократії» стала основою не лише для зовнішньої політики США, а й у їхній пропагандистській діяльності. Для значної частини політиків та експертів США є борцем за демократію у всьому світі. Цей ореол був вибудований послідовною політикою очільників США, починаючи ще з 1970-х років. У наступні десятиліття ідеї «просування демократії» здобули формальне та інституційне оформлення. Так, наприклад, під час своєї кампанії президент США Дж.Картер, виступаючи на захист прав людини, вперше наголосив на прагненні США систематично «підтримувати розвиток демократії та захищати права людини» (Давыдов, 2017).

Наступні президенти США у більшій чи меншій мірі розвивали даний напрямок діяльності. Одним із найбільш активних у цьому виявився президент Рональд Рейган, який за час свого президентства зумів провести реформи у державному секторі, створив Бюро демократичних ініціатив, яке займалося проектами зі зміцнення демократії через фінансування судових реформ, роботи виборчих комісій тощо (USAID). Велику роль у просуванні даної ідеї відігравали і продовжують відігравати на сучасному етапі громадські організації. Таким чином, здійснюється популяризація (або пропаганда) ідей демократії одночасно з просуванням американських інтересів у різних регіонах світу. І якщо до розпаду СРСР та соціалістичної системи дана політика була складовою протистояння впливу СРСР у світі і не розглядалася як самостійний вектор, то вже з 1990-х років вона

перетворюється на основу не лише американської політики, але й світогляду.

У червні 1992 року обидві держави заявили про «неприпустимість розглядати в подальшому один одного в якості потенційних противників» (Кондратенко, 2010). Тоді ж була підписана «Хартія російсько-американського партнерства та дружби», в якій обидві держави висловлювали прагнення до зміцнення двосторонніх відносин, демократичних інститутів тощо (Шаклеїна, 2002). Здавалося, у відносинах двох держав настало довгоочікуване потепління, а доктрина «звільнення від комунізму», запропонована у середині ХХ століття Маккарті залишилася в історичному минулому. Однак розвиток наступних подій засвідчив: спільне в обох політиках є тим, що найбільше роз'єднує обидві держави. Мова йде у першу чергу про прагнення до геополітичного домінування. І якщо РФ обрала свій шлях для реалізації своїх національних інтересів, використовуючи насамперед внутрішні резерви та орієнтуючись на задоволення потреб так званого «російськомовного громадянина», де б він не жив, то США дещо по іншому поставилися до геополітичних викликів 1990-х років.

На початку 1990-х років стало зрозумілим, що політика «стримування» СРСР, яка була основою американської політики упродовж понад чотирьох десятиріч, відійшла в минуле. Обраний у 1989 році президент США Джордж Буш (старший) зробив свою політичну кар'єру саме завдяки реалізації даної доктрини, він ніяк не міг зорієнтуватися у тих нових віяннях, що їх приніс 1991 рік. У 1990 році він підписав Стратегію національної безпеки США (National Security Strate, 1990), в якій йшлося про те, що світова стабільність віднині ґрунтуватиметься на глобальній взаємозалежності країни та мультиполярності, а не американсько-рядянському протистоянні. Цей час виявився надзвичайно цікавим для науковців, політологів, експертів. Так, наприклад, Ф.Фукуяма запропонував концепт «кінця історії» – перемоги лібералізму над авторитаризмом та тоталітаризмом (Fukuyama, 1989).

1990-ті роки стали часом активних змін та трансформацій у США як на доктринальному рівні, так і у сфері реальної політики. У 1993 році замість доктрини «стримування» була вироблена нова доктрина стратегічного розвитку США – «залучення та розширення». Основною метою запропонованої стратегії було здійснення глобального лідерства США та реалізація національних інтересів. Серед осно-

вних цілей нової доктрини: 1) «просування демократії», 2) зміцнення безпеки, 3) національний добробут. Розширення світового демократичного співтовариства сприяло реалізації американських стратегічних інтересів у сфері зміцнення безпеки та підвищенню економічного добробуту громадян США (Давыдов, 2017).

90
— Реалізація даної концепції здійснювалась урядовими колами та неурядовими організаціями та структурами. У 1990-і роки зросло фінансування програм з «просування демократії», в результаті чого їх бюджет значно зріс. У зовнішній політиці відбулися реформи, покликані забезпечити реалізацію курсу на «просування демократії». Окрім того, Бюро з прав людини та гуманітарних питань було перейменовано у Бюро з питань демократії, прав людини та праці. У 1998 році у віданні Державного департаменту США був створений Фонд на підтримку прав людини та демократії (Давыдов, 2017). Почали функціонувати ряд міжнародних структур та інституцій, основним завданням яких було проведення інформаційних кампаній у відповідності з національними інтересами, підтримкою демократичних цінностей та інститутів, налагодження ефективної комунікації з іншими державами світу у просуванні даного концепту.

Зазнала змін і діяльність міжнародних інституцій, зокрема Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). З початку 1990-х рр. першочергового значення набуває принцип розвитку демократичних інститутів у світі. Загальним гаслом міжнародної допомоги, яку надавали США в останнє десятиліття ХХ століття було «Стійкість та демократії». Діяльність Агентства була спрямована на забезпечення сталого розвитку та / або допомоги країнам у покращенні якості життя. За цей час було адаптовано ряд програм допомоги розвитку для зарубіжних країн: країни, що розвиваються отримали комплексний пакет допомоги, країни з перехідною економікою (до яких відносили і низку пострадянських держав), отримували допомогу у кризові періоди. Через те, що у ряді країн присутність Агенції була незначною або ж критично малою, вони могли отримати допомогу від американського уряду та неурядових організацій. Фактично, програми, ініційовані та реалізовані USAID, сприяли формуванню демократичних інститутів у ряді держав, у тому числі, країнах пострадянського простору (USAID).

Однією з країн, в якій США не лише прагнули, але й реально застосовували дану концепцію стала Російська Федерація. І Агентство

США з міжнародного розвитку діяло в Росії з 1992 до 2012 року. Основними партнерами цієї організації були наступні неурядові організації: Московська Гельсінська група, Інститут економічної політики ім. Є. Гайдара, асоціація некомерційних організацій на захист прав виборців «Голос», товариство «Меморіал», організація інвалідів тощо. Дана структура підтримувала фінансово діяльність опозиційних медіа та блогерів, реалізовувала програми навчання, тренінгів та активістів, фінансувала соціологічні опитування тощо. У жовтні 2012 року діяльність USAID у Російській Федерації була припинена через невідповідність заявленим цілям і як така, що підриває національну безпеку Росії (Ушаков).

Пояснюючи причини припинення діяльності USAID в Росії, Міністерство Закордонних Справ підкреслило, що діяльність організації не завжди відповідала заявленим цілям, часто була спрямована на втручання у виборчий процес в РФ на різних рівнях. Особливе невдоволення Москви викликала її діяльність на Північному Кавказі. Враховуючи ситуацію на міжнародній політичній арені, політику Кремля на Кавказі та його супротив поширенню НАТО та європейській інтеграції України, даний крок абсолютно відповідає цілям зовнішньої політики РФ. А активізація протестних рухів у самій Росії, мітинги проти влади призвели до переоцінки владою фінансової допомоги, спрямованої на розвиток демократії та демократичних інститутів. За заявою МЗС, російське громадянське суспільство «стало досить зрілим і не потребує зовнішнього керівництва», тому «Росія відмовляється від статусу отримувача допомоги з розвитку у всіх міжнародних організаціях» (Демидова, 2012).

Не зважаючи на протести правозахисників, російська влада прийняла категоричне рішення з даного питання, реалізація якого постійно моніториться. Лише у 2016 році було реалізовано проекти «Просування нових медіа та об'єднань ЗМІ в Росії» та «Російські незалежні друковані медіа», «Оцінка агробізнесу на Північному Кавказі», «Вибори та політичні процеси – звільнення, доступ та участь» і ряд інших (Булгару, 2017), що викликає занепокоєння з боку російських властей, оскільки тепер міжнародна організація діє через своїх агентів впливу як у самій РФ, так і за її межами.

Що стосується політичної активності лідерів двох держав, їх заяв та кроків у 1990-х роках, то тут ситуація також розвилася дуже динамічно. Намагання Дж.Буша старшого запропонувати «новий світо-

вий порядок» так і не викристалізувалися у щось конкретне – йому так і не вдалося сформулювати хоча б для себе суть даного «порядку», не кажучи вже про інших. Складнощі у сприйнятті нової геополітичної реальності вилилися у ряд суперечливих політичних кроків – від підписання російсько-американського договору про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь, який був ратифікований Конгресом США у 1996 році, а Держдумою РФ у 1997 році (Договор между РФ и США, 1993) до відвертих протиріч на теренах колишньої Югославії.

92

Після розпаду СРСР країни Центральної та Східної Європи не лише здобули незалежність де-факто, але й відчували на собі проблему вибору зовнішньополітичного вектору розвитку. І Югославія стала тією країною, де зіштовхнулися інтереси як народів, що проживали на її території, так і великих геополітичних акторів, які розраховували зберегти / здобути вплив у регіоні Західних Балкан. Плани розширення військово-політичного альянсу – НАТО – стали тим викликом американсько-російським відносинам, який і до сьогодні має значний вплив на світову політику. Розширення Альянсу, де США відіграють провідну роль, повністю вкладається в рамки американської стратегії побудови взаємозалежного світу на засадах «демократії вільного ринку», однак РФ розцінила (і продовжує розцінювати ці кроки як відверту загрозу національній безпеці Федерації). Тому події в колишній Югославії можуть вважатися хрестоматійним прикладом не лише військового протистояння та політичного протиборства, але й нового рівня інформаційної війни, спрямованої не лише на противника, але й на власних громадян, що мали б підтримати ідею демократії всіма можливими засобами. У цьому контексті варто зупинитися на ідеї «просування демократії», яка утвердилася у політичній діяльності США на різних рівнях, у т.ч. інформаційному.

Намагаючись покращити відносини з РФ, з одного боку, і не забуваючи про власні національні інтереси, з іншого, упродовж 1990-х років США здійснили ряд військових операцій, які супроводжувалися потужними інформаційними кампаніями, однозначно оцінити цілі та результати яких і сьогодні непросто. Особливої уваги заслуговують, на нашу думку, війна у Перській затоці, події в Югославії у їхніх інформаційно-пропагандистських виявах.

Війни у Перській затоці передували підготовчий етап, під час якого світовій громадськості були запропоновано ряд меседжів, які пови-

нні були її підготувати до наступної фази активних дій. Так були активізовані зусилля із формування громадської думки щодо необхідності війни, адже будь-які дипломатичні засоби були вже вичерпані. Відповідно формувалося уявлення про необхідність коаліційного вступу у конфлікт, адже США потребували підтримки інших демократичних держав у боротьбі проти «тиранічного» Саддама Хусейна. Окрім того, іракські громадяни переконувалися, що їм необхідно змінити уряд та побудувати демократичну країну. І це лише окремі тези, які активно просувалися до початку і на початку конфлікту (Підлісний, 2012).

Інформаційно-психологічна війна проти Іраку включала низку операцій, що мали як тактичне, так і стратегічне призначення. Директиви, підписані Дж.Бушем, санкціонували здійснення «будь-яких заходів згідно зі спеціальними програмами» (Черник, Шумка, 2008). Основна мета даних операцій – маніпуляція свідомістю населення Іраку та своєї держави, міжнародного співтовариства. Особливу роль у даному випадку відігравали засоби масової інформації, особливо телебачення. Так, наприклад, телевізійний канал CNN, який на початок операції «Буря в пустелі» мовив близько 10 років, змінив концептуальні підходи щодо випусків новин – було запроваджено концепцію «безперервної інформації». Суть даної концепції полягає у трансляванні у режимі реального часу зображення з місця подій таким чином, щоб глядачі змогли відчутти не лише те, що саме відбувається, але й ефект власної присутності на місці події. Фактично, була запропонована модифікація ефекту блискавичної передачі інформації. Середньостатистичному глядачу видається, що у даному випадку жодні фальсифікації, спотворення тощо – неможливі. Однак по суті, за умови існування певної концепції інформаційного висвітлення подій, дана техніка суперечить основним засадам журналістики, метою якої є аналіз подій, а не їхній опис. Тому запропонований CNN підхід призвів певною мірою до перетворення новин з Іраку на своєрідне політичне шоу, адже на початку 1990-х років кожен глядач знав, яким чином завершиться протистояння наймогутнішої армії світу з іракською армією. До речі, цей меседж у різних формах був присутній у ряді новинних сюжетів, що також сприяло формуванню відповідних стереотипів і було одним із пропагандистських меседжів з боку США.

Окрім того, значна увага США зверталася на творення «образу во-рога», який «заслуговує» на покарання. Так, наприклад, реальні кроки державного секретаря Дж.Бейкера III у переконанні громадськості щодо необхідності війни в Іраку супроводжувалися поширенням різноманітних чуток про іракську владу та армію. У 1990 році одне з американських агентств поширило чутку про те, що іракські солдати викрали інкубатори для недоношених дітей у пологових будинках Кувейту, що призвело до загибелі понад 300 малюків. Згадані чутки були підтверджені організацією Міжнародна Амністія, а у Конгресі США були організовані громадські слухання з цього приводу, які також транслювалися CNN (Мейсан, 2003). Таким чином, США активно здійснювали пропагандистську кампанію як на міжнародній арені, так і серед американців, які повинні були підтримати військові операції уряду не лише морально чи електорально, але й фінансово – через сплату податків та зборів. Запропонована картинка сприяла формуванню негативного іміджу Іраку як всередині країни, так і на міжнародній арені. Виключними правами на трансляцію із зони бо-йових дій мали такі канали – CNN та BBC, упередженість яких при висвітленні подій і сьогодні є предметом окремих дискусій. Окрім цих каналів, використовувалися й інші, зокрема, «Al-Iraqiya», який фінансувався американцями.

Не менш активно використовувалися ресурси світової мережі ін-тернет, за допомогою яких фахівці з психологічних операцій США надсилали іракським користувачам листи про необхідність захисту своїх родин, закликали не підтримувати режим С.Хусейна, у тому числі військово. «Захист демократичних прав і свобод» іракців здійснювався не лише військовими чи політичними засобами, а, на нашу думку, у першу чергу пропагандистськими, які утверджували «потрібні» уряду США цінності та принципи міжнародної взаємодії у даному регіоні та сприйняття ролі та місця США як оплоту демократії як на міжнародній арені, так і в самій Америці.

Ще одним серйозним подразником у відносинах РФ і США стала рішення щодо розширення НАТО на схід. Прийняття Чехії, Польщі та Угорщини до Альянсу 1995 року та подальше його розширення лише поглибили протиріччя між двома державами. Особливої уваги у даному контексті заслуговує югославський інцидент. І знову ж таки: реальна політика супроводжувалася активними інформаційно-пропагандистськими діями з боку обох держав. До сьогоднішнього дня

російські науковці та експерти оцінюють політику США у даному регіоні як «агресією НАТО», початок «експорту Сполученими Штатами геополітичної нестабільності до Євразії» тощо (Борисов, 2019). Операція НАТО проти Югославії була розпочата у 1999 р. під кодовою назвою «Союзницька сила». У наше завдання не входить аналіз військових подій. Однак зауважимо, що в результаті війни в Югославії значно погіршилися відносини між РФ та США, що означало початок нової епохи протистояння двох держав, однією з критичних точок якого залишається геополітичне протиборство на Сході України.

Серед пропагандистських заходів, організовуваних США у переддень операції та під час її проведення стало поширення інформації про складне становище албанців у Сербії через ЗМК, різноманітні круглі столи, публічні дискусії тощо. Наводилися цифри, які свідчили про катастрофічну ситуацію у сербському краї Косово (Антокольський, 2000). Інформація, що поширювалася міжнародними комунікаційними каналами, була спрямована на опис фактів «геноциду» албанського населення, тиранічної політики С.Мілошевича, необхідності військового втручання для захисту мирного населення, що ретранслювалося національними каналами інших держав, у т.ч. і українськими.

Крім цього, у самій Югославії були використані методи традиційного інформаційного впливу (традиційної пропаганди), зокрема, теле- та радіопропаганду, друковану продукцію (майже 22 мільйони листівок було скинуто на Югославію із закликом повалити режим С.Мілошевича) (Черник, Шумка, 2008). Подальший розвиток подій змушує замислитися над стратегічним баченням американського уряду подальшого розвитку подій не лише на теренах Югославії (у першу чергу, Сербії), але й у світі в цілому. Як наголосив в одному із своїх виступів міністр закордонних справ РФ С.Лавров, «у Вашингтона з'явилася спокуса взяти ситуацію в усьому світі під свій тотальний контроль ... щоб домінувати у всіх регіонах світу» (Князев, Медведєва, Бовдунов, 2019).

Очевидно, що дана теза не є беззаперечною, однак подальше проголошення незалежності Косово у 2008 р. призвело до радикальної зміни зовнішнього вияву політичного настрою РФ, яка того ж року розпочала так звану «блискавичну війну» проти Грузії, в результаті чого Абхазія та Південна Осетія проголосили незалежність від Грузії,

які так і залишилися практично невизнаними державами. Пропагандистська діяльність обох держав дала свої результати у конкретних регіонах. Ідея «просування демократії» та необхідності порятунку албанського населення Косово від геноциду здобула значно більшу прихильність з боку світового співтовариства, ніж ідея «захисту російськомовних» в Грузії. Як наслідок: незалежність Косово визнали 101 держава – члени ООН (і це після 15-ти відкликаних визнань) (Вже 15 країн відкликали визнання незалежності Косово, 2019), а Абхазію та Південну Осетію, окрім взаємного визнання, лише п'ять держав, причому остання – Сирійська Арабська Республіка – зробила це лише у 2018 році (Сирія визнала незалежність Абхазії і Південної Осетії, 2018).

Висновки. Таким чином, особливістю політичної пропаганди США у 1990-х роках стала зміна самого постулату – від «політики стримування» до політики «просування демократії» метою якої було не тільки і не стільки утвердження демократії в усьому світі, скільки просування американських інтересів та посилення національної безпеки США. Взаємовідносини з РФ на даному етапі були досить неоднозначними: з одного боку – незначне потепління та налагодження двосторонніх взаємин, а з іншого – посилення присутності і, відповідно, впливу США у важливих для РФ регіонах і навіть у самій Росії, що не могло не викликати негативної реакції зі сторони російських властей.

Війни у «гарячих точках» продемонстрували сильні і слабкі сторони інформаційної політики обох держав, що призвело не тільки до коригування їхнього політичного курсу, але й до активізації дій на міжнародній арені на початку III тисячоліття, особливо в його другій декаді. Сполучені Штати змогли здобути більшої підтримки зі сторони світової громадськості, що однозначно засвідчує про успішні пропагандистські дії. Проте сьогодні з'явилися нові методи та засоби інформаційного та пропагандистського впливу, за допомогою яких США не завжди вдається зберегти статус домінуючої держави, що змушує працювати над удосконаленням та поглибленим вивченням людської психології та можливістю впливу на громадську думку.

Джерела та література:

1. Вже 15 країн відкликали визнання незалежності Косово. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2767018-vze-15-krain-vidklikali-viznanna-nezaleznosti-kosovo.html> (дата звернення: 15.01.2021).
2. Кондратенко О. Основні моменти формування російсько-американських відносин у пост біполярний період. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2948> (дата звернення: 12.01.2021).
3. Мельничук Н.Б. Лідерство США в умовах глобальних трансформацій. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/melnychuk_liderstvo.pdf (дата звернення: 12.01.2021)
4. Підлісний А.Р. Зміст і динаміка інформаційно-психологічного впливу США у військових операціях в Ураку (1990-2010). URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/14024/1/36_221-228_Vis724_Armiya.pdf (дата звернення: 02.01.2021).
5. Сирія визнала незалежність Абхазії і Південної Осетії. У Тбілісі почали процедуру розриву дипвідносин з Дамаском. URL: https://sensor.net.ua/ua/news/3068647/syriya_vyznala_nezalejnist_abhaziyi_i_pivdennoyi_osestiyi_u_tbilisi_pochaly_protседuru_rozryvu_dypvidnosyn
6. Тіндалл Джордж Бравн, Шай Дейвід Е. Історія Америки. Львів, 2010. С.813-816
7. 25 років після розпаду СРСР: «Історію обдурити не вдалося». URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ussr-fall-history/3625211.html> (дата звернення: 16.01.2021).
8. Антокольський А. НАТО против Югославиї: Бомбардировка гражданских объектов // Зарубежное военное обозрение. 2000. - №7. С.8-10.
9. Борисов А. Эксперт: Агрессия против Югославии – в одном ряду со зверствами нацистов. URL: <https://rg.ru/2019/03/03/ekspert-agressiia-protiv-iugoslavii-v-odnom-riadu-so-zverstvami-nacistov.html> (дата звернення: 17.01.2021).
10. Булгару Д. «Нежелательное» USAID, несмотря на запрет, продолжает проекты в России. URL: https://life.ru/t/%D0%BF%niezhie%latielnoie_usaid_niesmotria_na_zapriet_prodolzhaiet_proiektu_v_rossii
11. Давыдов А.А. Концепция «продвижения демократии во внешней политике США. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-prodvizheniya-demokratii-vo-vneshney-politike-ssha/viewer> (дата звернення 20. 01.2021).

12. Демидова О. Правозащитники: Закрытие USAID в России – удар по социальным программам. URL: <https://www.dw.com/ru/%D0%BF%BC/a-16250182>

13. Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о дальнейшем сокращении и ограничении стратегических наступательных вооружений (СНВ-2). URL: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm> (дата звернення 14. 01.2021).

14. Говорухина К.А. Внешнеполитическая пропаганда России и США в начале XXI века: новые тенденции развития. URL: https://zenodo.org/record/583879#.YA__914zaM8 (дата звернення: 14.01.2021)

15. Князев С., Медведева А., Бовдунов А. «Абсолютное нарушение международного права»: как бомбардировка Югославии авиации стран НАТО изменила мир». «Абсолютное нарушение международного права»: как бомбардировка Югославии авиации стран НАТО изменила мир. URL: <https://russian.rt.com/world/article/614701-nato-yugoslavia-bombardirovki>

98

16. Мейсан Т. Эффект CNN. URL: https://www.voltairenet.org/article/129894.html?__cf_chl_jschl_tk__=d1f4e9baaf3RLNuw2HU (дата звернення: 10.01.2021).

17. Ушаков С. Обзор деятельности Агентства Соединенных Штатов Америки по международному развитию – USAID. URL: <https://riafan.ru/1110307-obzor-deyatelnosti-agentstva-soedinyonnykh-shtatov-ameriki-po-mezhdunarodnomu-razvitiyu-usaid>

18. Черник П.П., Шумка А.В. Інформаційно-психологічні операції у війнах та збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/1491/1/22.pdf> (дата звернення: 9.01.2021).

19. Шаклеина Т.А. Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002. Хрестоматия в четырех томах Редактор-составитель Т.А. Шаклеина . Том IV. Документы. М.: Московский государственный институт международных отношений (У) МИД России, Российская ассоциация международных исследований, АНО «ИНО-Центр (Информация. Наука. Образование.)», 2002. 538 с.

20. Хартия российско-американского партнерства и дружбы. URL: <https://scicenter.online/vneshnyaya-politika-scicenter/hartiya-rossiysko-amerikanskogo-partnerstva-37546.html> (дата звернення: 19.01.2021).

21. Fukuyama F. The End of History? //The National Interest. 1989 (16). P.3-18.

22. National Security Strategy of the United States. March 1990. URL: <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/> (дата звернення: 16.01.2021).

23. USAID history. URL: <https://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history> (дата звернення: 12.01.2021).

24. USAID. From the American People. URL: <https://www.usaid.gov/node/267171> (дата звернення: 15. 01.2021).

References:

1. Vzhe 15 krain vidklykaly vyznannya nezalezhnosti Kosovo. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2767018-vze-15-krain-vidklikali-viznanna-nezalezhnosti-kosovo.html> (data zvernennya: 15.01.2021).

2. Kondratenko O. Osnovni momenty formuvannya rosiys'ko-amerykans'kykh vidnosyn u post bipolyarnyy period. URL: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2948> (data zvernennya: 12.01.2021).

3. Mel'nychuk N.B. Liderstvo SSHA v umovakh hlobal'nykh transformatsiy. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/melnychuk_liderstvo.pdf (data zvernennya: 12.01.2021)

4. Pidlisnyy A.R. Zmist i dynamika informatsiyno-psykholohichnoho vplyvu SSHA u viys'kovykh operatsiyakh v Uraku (1990-2010). URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/14024/1/36_221-228_Vis724_Armiya.pdf (data zvernennya: 02.01.2021).

5. Syriya vyznala nezalezhnist' Abkhaziyi i Pivdennoyi Osetiyi. U Tbilisi pochaly protseduru rozryvu dypvidnosyn z Damaskom. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3068647/syriya_vyznala_nezalezhnist_abhaziyi_i_pivdennoyi_oseiyi_u_tbilisi_pochaly_protседuru_rozryvu_dypvidnosyn

6. Tindall Dzhordzh Bravn, Shay Deyvid E. Istoriya Ameryky. L'viv, 2010. S.813-816

7. 25 rokiv pislya rozpadu SRSR: «Istoriyu obduryty ne vdalosya». URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ussr-fall-history/3625211.html> (data zvernennya: 16.01.2021).

8. Antokol's'kyu A. NATO protyv Yuhoslavyi: Bombardirovka hrazhdanskykh ob'ektov // Zarubezhnoe voennoe obozrenye. 2000. - №7. S.8-10.

9. Borysov A. Êkspert: Ahressyya protyv Yuhoslavyi – v odnom ryadu so zverstvamy natsystov. URL: <https://rg.ru/2019/03/03/ekspert->

agressiia-protiv-iugoslavii-v-odnom-riadu-so-zverstvami-nacistov.html (data zvernennya: 17.01.2021).

10. Bulharu D. «Nezhelatel'noe» USAID, nesmotrya na zapret, prodolzhaet proekty v Rossyy. URL: https://life.ru/t/%D0%BF%niezhie%lattelnoie_usaid_niesmotria_na_zapriet_prodolzhaet_proiekty_v_rossii

11. Davydov A.A. Kontseptsyya «prodvyzhenyya demokratyy vo vneshney polytyke SSHA. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-prodvyzheniya-demokratii-vo-vneshney-politike-ssha/viewer> (data zvernennya 20. 01.2021).

12. Demydova O. Pravozashchytnyky: Zakrytye USAID v Rossyy – udar po sotsyal'nym prohrammam. URL: <https://www.dw.com/ru/%D0%BF%BC/a-16250182>

13. Dohovor mezhdru Rossyyskoy Federatsyyey y Soedynennymy Shtatamy Ameryky o dal'neyshem sokrashchenyy y ohranychenyy stratehicheskykh nastupatel'nykh vooruzhenyy (SNV-2). URL: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm> (data zvernennya 14. 01.2021).

100

—

14. Hovorukhyna K.A. Vneshnepolytycheskaya propahanda Rossyy y SSHA v nachale KHKHI veka: novye tendentsyy razvytyya. URL: https://zenodo.org/record/583879#.YA__914zaM8 (data zvernennya: 14.01.2021)

15. Knyazev S., Medvedeva A., Bovdunov A. «Absolyutnoe narushenye mezhdunarodnoho prava»: kak bombardyrovka Yuhoslavyy avyatsyy stran NATO yzmenyla myr». «Absolyutnoe narushenye mezhdunarodnoho prava»: kak bombardyrovka Yuhoslavyy avyatsyy stran NATO yzmenyla myr. URL: <https://russian.rt.com/world/article/614701-nato-yugoslavia-bombardirovki>

16. Meysan T. Éffekt CNN. URL: https://www.voltairenet.org/article/129894.html?__cf_chl_jschl_tk__=d1f4e9baaf3RLNuw2HU (data zvernennya: 10.01.2021).

17. Ushakov S. Obzor deyatel'nosty Ahent-stva Soedynennykh Shtatov Ameryky po mezhdunarodnomu razvytyyu – USAID. URL: <https://riafan.ru/1110307-obzor-deyatelnosti-agentstva-soedinyonnykh-shtatov-ameriki-po-mezhdunarodnomu-razvitiyu-usaid>

18. Chernyk P.P., Shumka A.V. Informatsiyno-psykholohichni operatsiyi u viynakh ta zbroynykh konfliktakh druhoyi polovyny KHKH – pochatku KHKHI st. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/1491/1/22.pdf> (data zvernennya: 9.01.2021).

19. Shakleya T.A. Vneshnyaya polytyka y bezopasnost' sovremennoy Rossyy. 1991-2002. Khrestomatyia v chetyrekh tomakh Redaktor-sostavitel' T.A. Shakleya . Tom IV. Dokumenty. M.: Moskovskyy gosudarstvennyy ynstitut mezhdunarodnykh otnoshenyy (U) MYD Rossyy, Rossyyskaya assotsyatsyya mezhdunarodnykh yssledovanyy, ANO «YNO-Tsentr (Ynformatsyya. Nauka. Obrazovanye.)», 2002. 538 s.

20. Khartyia rossyysko-amerykanskoho partnerstva y druzhby. URL: <https://scicenter.online/vneshnyaya-politika-scicenter/hartiya-rossiysko-amerikanskogo-partnerstva-37546.html> (data zvernennyya: 19.01.2021).

21. Fukuyama F. The End of History? //The National Interest. 1989 (16). P.3-18.

22. National Security Strategy of the United States. March 1990. URL: <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/> (data zvernennyya: 16.01.2021).

23. USAID history. URL: <https://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history> (data zvernennyya: 12.01.2021).

24. USAID. From the American People. URL: <https://www.usaid.gov/node/267171> (data zvernennyya: 15. 01.2021).